

Eessõna

Käesolev Acta Semiotica Estica IX on teatavas mõttes erinev eelmistest numbritest, kuna tegemist on esimese temaatilise väljaandega. Erinumbri nimi *Poliitilisuse semiootika* vihjab, et ennekõike keskendutakse siin eripalgeliste poliitiliste protsesside – identiteetide konstrueerimise, poliitilise kommunikatsiooni, erinevate võimumehhanismide, (aja)kirjanduse ideoloogilisuse jne – mõtestamisele ja analüüsimisele semiootilisest ja teistest kultuuriteoreetilistest lähenemistest lähtuvalt.

Samas võib lugejal tekkida põhjendatud küsimus erinumbri temaatika sõnastuses kasutatava mõiste *poliitilisus* kohta. Miks mitte *poliitika* semiootika või *poliitiline* semiootika? (Olgu etteruttavalt öeldud, et nende mõistete eristusest räägitakse erinevates artiklites ka pikemalt.) Poliitilise filosoofia eeskujul võiks ehk paremini sobida poliitiline semiootika. Samas on poliitiline filosoofia kui filosoofia alldistsipliini nimetus tekkinud juba antiigis, kus teooriat ja praktikat vaadeldi ühtsena, s.t teadmine üldistest ja tõesest poliitika-praktika printsiipidest pidi kaasa tooma ka nende printsiipide ellurakendamise, mistõttu poliitiline filosoofia pole kaotanud oma teatavat normatiivset iseloomu tänaseni. Semiootika suhe uuritavasse objekti ja uurija kontekstisõltuvusse, uurimistulemuste normatiivsesse üldrakendatavusse, ühiskondlike protsesside hindamisse ja mõistmisse jne on teistsugune kui (poliitilisel)filosoofial. Pealegi evib omadussõna *poliitiline* tavakeeles teatavaid negatiivseid konnotatsioone, nt kallutatus poliitiliste jõudude poolt. Poliitiline semiootika oleks siis teatavate poliitiliste jõudude teenistuses olev semiootikateaduse praktiseerimine (jätame siinkohal lahti küsimuse selle väite tõeväärtuse kohta).

Poliitika semiootika aga osutub sobimatuks, kuna sõna *poliitika* osutab teatavale sotsiaalsele tegevusele nii-öelda *asukoha* (riik, parlament, parteid, poliitikud) termineis, kui teatud institutsioonide ja institutsionaliseeritud praktikate kogumile. Poliitilisust kui *protsessi* mõistetakse siinses kontekstis permanentse antagonismina ühiskondlikus läbikäimises, mida ei saa kunagi täielikult või lõplikult lahendada. Mõiste *poliitilisus* osutaks seega teatud ühiskondlike suhete liigendamise *protsessile* ja *loogikale*, mille kaudu seda antagonismi püütakse ajutiselt lahendada. Niisuguse eristuse juured on tänapäeva poliitilises mõtlemises tagasiviidavad Paul Ricoeurini, kes

neid mõisteid esmakordselt eristas ja Carl Schmitti *poliitilise* mõiste käsitleseni.

Semiootika vaatepunktist võib poliitilisust mõista kui võimusuhte väljendust erinevates semiootilistes süsteemides ja nende süsteemide vahel. Kuna sotsiaalsed tingimused ja semiootiline kontekst muutuvad pidevalt, siis on iga kord/korrastatus mingite teiste korrastatuse konfiguratsioonide välistatus ning seetõttu on *võim* alati igas tähistamisprotsessis kohal. Poliitilisuse semiootika kui distsipliini eesmärgiks olekski niisuguselt protsessuaalselt määratletud võimusuhte tuvastamine erinevates tähistamispraktikates ja nende tähistamisloogikate analüüs.

Just niisuguste ühiskondlike korrastatuste analüüsimisega ja mõtestamisega käesoleva ajakirja numbri autorid tegelevadki. Nii uurib **Ott Puumeister** oma artiklis poliitilist subjektsust Giorgio Agambeni, Alain Badiou' ja Michel Foucault' teoreetiliste vaadete kaudu. Eelkõige on küsimuse all poliitilise subjekti autonoomsus ühiskondlikus ruumis. Semiootilise – võimaliku kolme autorit ühendava – vaatepunkti annab Juri Lotmani autokommunikatsiooni mõiste. Nelja autori võrdlemise üheks eesmärgiks on poliitilise ontoloogia ja märgistusteemide uurimise lähendamine.

Risto Heiskala arutleb oma artiklis semiootilise sotsioloogia võimalikkuse üle. Autor oponeerib levinud arusaamaga, mis peab üksteist vastastikku välistavaks strukturalistlikku semioloogiast (saussure'ilikku traditsiooni), pragmatistlikku semiootikat (peirce'ilikku traditsiooni) ning fenomenoloogilist sotsioloogiast (Husserl, Schutz, Berger ja Luckmann ning Garfinkel). Heiskala eesmärgiks on eelnevaid lähenemisi omavahel sünteesida, mille tulemusena kerkib esile kontseptsioon, kus tegevusteooriad (ratsionaalsed valikud, Weber jt) tuginevad fenomenoloogilisele sotsioloogiale ning fenomenoloogiline sotsioloogia tugineb neostrukturealistlikule semiootikale, mis on süntees saussure'ilikust ja peirce'ilikust tõlgendusharjumuste ja interaktsioonikäsitluste traditsioonist. Sellisest sünteesist tuleneva semiootilise sotsioloogia vahetuid väljakutseid aga seostab ka Heiskala esmajoones just nimelt võimusuhte ning tähenduste vastastikuse artikulatsiooni kontseptualiseerimisega. Siin on oma roll nii sotsiaalteooria klassikute (Weberist Giddensini) tähendusteoreetiliste tööde kui ka erinevate võimukäsitluste (arusaam *distributiivsest, kollektiivsest, struktuursest* võimust) ümbermõtestamisel neostrukturealistliku vaatepunktist.

Jaak Tomberg läheneb poliitilisse diskursusse kuuluvatele teemadele nagu utoopia ja düstopia kirjanduse vaatepunktist. Artikkel võrdleb klassikaliste kirjanduslike utoopiate ning moodsate kirjan-

duslike düstooptime formaalseid atribuute. Autori peamine järeldus on, et neid kaht lahutab üksnes minimaalne erinevus – narratiivse subjekti sekkumine või ärkamine düstooptias. Artiklis mõistetakse igapäevast ideoloogilist eksistentsi kui pidevat võnkumist utoopilise (mitteajaloolise) suigatuse ja (düstoopilise) ärkvelolu vahel.

Remo Gramigna käsitleb kultuuriuuringute ja kultuurisemiootika omavahelisi suhteid ning nende vaateid kultuuri uurimisel. Autor leiab, et kultuurisemiootika võimuses on välja töötada metadistsiplinaarne metodoloogia, mille kaudu on võimalik ühendada kultuuri mõistega tegelevad distsipliinid. Kahte distsipliini ühendava uurimisobjektina vaadeldakse kultuuritõkestust kui kogumit semiootilisi vastupanupraktikaid.

Kasutades Essexi koolkonna diskursuseteooria ning Tartu–Moskva kultuurisemiootika koolkonna sünteesil põhineva semiootilise hegemooniateooria raamistikku, keskenduvad **Rein Ruutsoo** ja **Peeter Selg** oma artiklis üldisemalt probleemile, kuidas ajaloolises diskursuses konstrueeritakse ühiskondlikku antagonismi. Konkreetsemalt analüüsivad nad kõiki Eesti taasiseseisvumist käsitlevaid Eesti autorite tekste, mis taotlevad vastava perioodi dünaamika terviklikku esitlust; on hõlmavad käsitlused (monograafia, kommenteeritud dokumendikogum, pikem artikkel või olulise ülevaate teose vastavale teemale pühendatud peatükk) ja milles on perioodi käsitlus esitatud mitte mälestuste vormis, vaid objektiveerivalt, kõrvaltvaataja, ajaloolasena. Üks nende arutlusest tulenevaid järeldusi on, et ajalookirjutus esindab lisaks erialasele praktikale ka teatud vormis poliitilist praktikat.

Mari-Liis Madissoni ning **Andreas Ventseli** artikkel vaatlleb identiteediloomeprotsesse ning nende transformeerumist sotsiokultuurilistel murranguaegadel. Keskendutakse *migrandi* modelleerimisele Eesti sõjajärgsetes kui taasiseseisvumisaegsetes kultuurilistes enesekirjeldustes. Käsitletakse ka kultuurilise dialoogi võimalikkust ning *võõra* konstrueerimist tänapäeva Eestis. Autorid rõhutavad, et pakutud probleemipüstitus püüab eelkõige osutada teatud identiteedilooma suundumustele, mis üht või teist ajalooetappi iseloomustavad, mitte aga nende homogeensusele ja ainuvaldavusele.

Juhan Saharov arendab artiklis Ernesto Laclau' diskursuseteooriat ning sotsiaalse liikumise raamistusteooriat kombineerides teoreetilist raamistikku, mis pakuks paremaid vahendeid sotsiaalsete liikumiste ja neid saatva poliitilise retoorika analüüsimiseks. Kasutades juhtumanalüüsina Tšehhoslovakkia sotsiaalse liikumise Harta 77 retoorikat selle varasel perioodil (1977–1978) ning selle allikma-

terjalidena liikumise manifesti ja liikumise peamise liidri Václav Haveli poliitilisi esseid, seab uurimus eesmärgiks näidata, kuidas diskursuse- ja raamistusteooria ühendamine avardab sotsiaalse liikumise analüüsi, seletab teooriate kombineerimise kaudu liikumise tekkimise, esiletõusu ning selle liidrite valitud strateegiate põhjuseid.

Anu Haameri artikkel keskendub õppejõu professionaalse ideaali ja identiteedi vahekorra uurimisele. Vaadeldakse, millisena kirjeldavad õppejõud oma professionaalset ideaali, millised on tähenduskategooriad nendes ideaalides ja kuidas enese kõrvutamine ideaaliga mõjutab professionaalse identiteedi loomist. Ideaale on peetud identiteedi olulisimaks osaks just seepärast, et ideaalpilt endast kui professionaalist on indiviidi jaoks see tähenduste kogum, mis toimib standardina professionaalse identiteedi kujunemises ning millega end kõrvutades antakse hinnang endale ja oma tegevusele professionaalina. Artikli aluseks on Tartu Ülikoolis aastatel 2009–2011 läbi viidud kvalitatiivne uurimus, mille käigus analüüsiti õppejõukoolitustel kasutatud refleksiivsete ülesannete tulemusi ning intervjuueriti koolitustel osalenud õppejõude.

Märkamiste rubriik on samuti koondunud poliitilisuse ja poliitika temaatika ümber. Nii vaeb **Igor Gräzin** oma artiklis poliitilise semiootika võimalikkuse üle, kasutades näitematerjalina Eesti ühiskonda raputanud eripalgelisi poliitilisi sündmusi. Edasi võib lugeja leida kolm raamaturetsensiooni. **Silvi Salupere** vaatleb kriitiliselt viimaks ka eesti keelde tõlgitud George Lakoffi ja Mark Johnsoni raamatut „Metafoorid, mille järgi me elame”. Teost, mida võib julgelt pidada üheks klassikalisemaks poliitilise retoorika analüüsivahendiks. **Andreas Ventsel** püüab Michel Foucault’ artiklite ja loengute kogumiku eestinduse „Teadmine, võim, subjekt. Valik räägitust ja kirjutatust” retsensioonis luua laiemat tausta fukoolikule võimukäsitlusele ja selle lätetele. Sarnase eesmärgiga kirjutab **Ott Puumeister** biopoliitikast Roberto Esposito raamatu „*Bios: Biopolitics and Philosophy*” analüüsis. Kontseptualiseerides biopoliitika ja biovõimu omavahelisi suhteid, kaasab ta Espositoga dialoogi Agambeni, Badiou’ ja Foucault’ varasemad tööd.

Loomulikult ei puudu ka **Kroonika** rubriik ja ülevaade semiootika osakonnas kaitsstud magistri- ja doktoritöödest.

Toimetajad